

منابع

۱. در نخستین پیش‌نویس که مبنای کار مجلس خبرگان قرار گرفت، این اصل پیش‌بینی شده بود، با این تفاوت که فاقد دو تعبیر بدون حمل سلاح و شرط مخفی مبنای اسلام نبودن بود و مقررات آن به قانون عادی ارجاع شده بود (اصل ۳۲).
۲. مشروع مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۱، ص ۷۱۰.
۳. مسئولیت مدنی، مصوبات مجلس شورای ۱۳۳۹.
۴. همان.
۱. اپتر، دیوید ای. و چالز اف. اندی پین، اعتراض سیاسی و تغییر اجتماعی، ترجمه محمد رضا سعید آبادی، تهران: پژوهشگاه مطالعات راهبردی، ۱۳۸۰.
۲. اخترشهر، علی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، قم: عصر جوان.
۳. الرافعی، مصطفی، اسلام: حقوق و آزادی‌های اساسی انسان و مسئله حقوق بشر، ترجمه محمود رضا افتخارزاده، قم: دفتر نشر معارف اسلامی، ۱۳۷۵.
۴. آب، کارل دیتز، جنبش‌های اجتماعی و اعتراض سیاسی، نظریه‌ها و رویکردها، ترجمه حمید عباسی، تهران: پژوهشگاه مطالعات راهبردی، ۱۳۹۵.
۵. برلین، ایرا، چهار مقاله درباره آزادی، ترجمه محمد علی موحّد، چاپ اول، تهران: خوارزمی، ۱۳۶۸.
۶. بشیریه حسین، جامعه‌شناسی سیاسی، تهران: نی، ۱۳۹۶.
۷. پاترسون، ال‌اندو، آزادی و نقش آن در نیای فرهنگ غرب، ترجمه ناصر ایرانی.
۸. جوان آراسته، حسین، حقوق اساسی (کلیات، منابع و مبانی)، چاپ دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۸.
۹. جوان آراسته، حسین، مبانی حکومت دینی، چاپ چهارم، قم: بوستان کتاب، ۱۳۸۴.
۱۰. حداد عادل، غلام‌علی، «خداوند و آزادی»، شماره ۵ و ۶، ۱۳۷۶.
۱۱. خمینی، روح‌الله، صحیفه نور، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، تهران، ۱۳۷۸.
۱۲. خمینی، روح‌الله، کتاب البیع، قم، اسماعیلیان، ۱۳۶۶.
۱۳. خمینی، روح‌الله، آداب الصلوة، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۰.
۱۴. خمینی، روح‌الله، شرح چهل حدیث، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۶.
۱۵. خمینی، روح‌الله، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۸.
۱۶. ساندروز، دیوید، الگوهای بی‌ثباتی سیاسی، ترجمه حمید امانت، تهران:

معناست که فرد به‌عنوان عضوی از جامعه، مشارکت فعالانه دارد و در برابر مشکلات و معضلات بی‌تفاوت نیست و در تغییرات و بهبود وضعیت می‌تواند سهیم باشد. برای مثال این مشارکت و حضور فعال، از شرکت در پاک‌سازی محیط زیست تا کمک نقدی خیرخواهانه و شرکت در مراسم اجتماعی را در بر می‌گیرد.

بر اساس جهان‌بینی اسلام، انسان موجودی آزاد و مختار است و این آزادی و اختیار آنگاه که با آگاهی و قدرت قرین شود، مسئولیت را به بار می‌آورد. از نظر اسلام، انسان در برابر خدا، خود، انسان‌های دیگر و طبیعت مسئول است. این مسئولیت از سویی سبب می‌شود که انسان در قبال سرنوشت، کمال و سعادت خویش احساس وظیفه کند و از سوی دیگر چون به تعامل و تأثیر و تأثر خود با اجتماع واقف است، خود را در برابر اجتماع مسئول بداند (اخترشهر، ۱۳۹۹: ۳۵).

مسئولیت مدنی، از اصطلاحات علم حقوق بوده و به این معناست که هرکسی نسبت به اعمالی که به‌عمد یا در نتیجه بی‌احتیاطی به جان، سلامتی، مال، آزادی، حیثیت یا شهرت تجاری دیگری، چه مادی چه معنوی، لطمه‌ای وارد کند، مسئول است و خسارت ناشی از عمل خود را نیز باید جبران کند. ارکان مسئولیت مدنی شامل وجود ضرر، ارتکاب فعل زیان‌بار یا نامشروع و رابطه سببیت است. مسئولیت مدنی در جایی می‌تواند وجود داشته باشد که بین دو شخص هیچ پیمان و قراردادی نباشد و یکی از آن دو به دیگری، به‌عمد یا به خطا، زیان برساند. به این موارد مسئولیت مدنی یا خارج از قرارداد گفته می‌شود. مسئولیت مدنی در اصل ناشی از بی‌مبالاتی اشخاص است، ولی برای تحقق مسئولیت مدنی وجود سه رکن ضروری است:

۱. وجود ضرر: هدف از قواعد مسئولیت مدنی، جبران ضرر است؛ لذا وجود ضرر به‌طور طبیعی مقدم بر جبران آن خواهد بود. در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی در این باره چنین آمده است: «هرکس بدون مجوز قانونی [...] لطمه‌ای وارد کند که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود می‌باشد».^۳

۲. ارتکاب فعل زیان‌بار یا نامشروع: ایراد ضرر به دیگری باید با فعل نامشروع انجام گیرد تا قابل جبران باشد، در این باره نیز ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی چنین می‌گوید: «هرکس بدون مجوز قانونی [...] فعلی انجام دهد که موجب زیان دیگری شود، ضامن است».^۴ اما در صورتی که فعل مشروع باشد مثل دفاع مشروع، اگر موجب خساراتی شود، مسئول خسارات نخواهد بود؛ همان‌طور که ماده ۱۵ قانون مسئولیت مدنی نیز مؤید آن است.

۳. رابطه سببیت: صرف وجود ضرر و ارتکاب عمل نامشروع موجب جبران خسارت نمی‌شود و باید بین ضرر وارده، عامل و فعل زیان‌بار رابطه سببیت